

Vladimir Geiger

Osvrt na istraživanja i odjeke problematike *Bleiburga i Križnog puta 1945.* u Republici Hrvatskoj

U hrvatskoj historiografiji problematiku *Bleiburga* otvorio je 1989. Darko Bekić (*Slučaj Bleiburg: nova istraživanja, nova iskušnja, Časopis za suvremenu povijest/ČSP*, god. 21., br. 1-3, Zagreb, 1989.), pri čemu je napose upozorio na značaj *Cowgillova izvještaja* (Anthony Cowgill, Teddy Tryon-Wilson, lord Thomas Brimelow, Christopher Booker, *Interim Report on An Enquiry Into the repatriation of Surrendered Enemy Personnel to the Soviet Union and Yugoslavia From Austria in May 1945 and the Alleged "Klagenfurt Conspiracy"*, London, 1988), koji, uz sve nedostatke i prikriveno nastojanje da se opravda postupak britanske vojske prema zarobljenima neprijateljskim vojnicima i civilima, novima izvornim dokumentima samo potvrđuje hipotezu koja je već postojala u historiografiji o odgovornosti te vojske za bleiburške i poslijebleibuške događaje.

Potom dobar opširan pregled različitih navoda i procjena bleiburških i poslijebleiburških žrtava donosi, uz svoja razmišljanja te političke ocjene, i Franjo Tuđman (*Bespuća povijesne zbiljnosti*, 1. izd., Zagreb, 1989.).

Nakon otvaranja te teme, uz niz napisa i svjedočanstava u tisku, objavljeno je u Republici Hrvatskoj (RH) i nekoliko knjiga te zbornika posvećenih toj problematici.

Tako je 1990. o bleiburškim događajima objavljen, uz priložene brojne fotografije, *Otvoreni dossier: Bleiburg*, zbornik skupine autora, ur. Marko Grčić, Zagreb. U njemu je o *Bleiburgu* u historiografiji pisao Željko Krušelj, dok je tzv. *Cowgillov izvještaj* opširno komentirao D. Bekić. Građu, pak, iz Tolstoyeve knjige *The Minister and the Massacres* (London, 1986) priredio je Boro Jurković, a objavljeno je i poglavlje iz slovenske knjige *Trilogija o poboju vojnih beguncev iz leta 1945: Vetrinj-Teharje-Rog*, ur. Roman Ljeljak, Maribor, 1991. godine. Naposljetku su objavljeni i razgovor Jasne Zanić-Nardini s povjesničarom Nikolajem Tolstoyem i lordom Aldingtonom te od Aleksandra Vojinovića prikupljena zanimljiva svjedočanstva.

Samo tri tjedna nakon izlaska *Otvorenog dossiera: Bleiburg* rasprodana je cijela naklada, čime je potvrđena aktualnost i opravdanost otvaranja *slučaja Bleiburg*. Stoga je tiskano i prošireno izdanje tog zbornika u kojemu su, uz već spomenuto, objavljena dodatna svjedočanstva prikupljena od A. Vojinovića i studija Vladimira Žerjavića o broju stradalih u zbivanjima oko *Bleiburga*.

Potom je 1991. u Zagrebu objavljena i knjiga *Križni put* Borisa Vlašića i A. Vojinovića, koja, uz povijesni uvod i pregled problematike, sadrži i niz novih svjedočanstava te dokumenata. Posebnu je pozornost javnosti izazvalo i hrvatsko izdanje već navedene Tolstoyeve kontroverzne knjige, prevedene pod naslovom *Ministar i pokolji. Bleiburg i Kočevski Rog 1945.*, Zagreb, 1991.

Time dugo prešućivani poslijeratni događaji počinju izlaziti na vidjelo, napose u tisku s nizom svjedočanstava o *marševima smrti* i mnogobrojnim stratištima, posebice u Kočevskom Rogu, Maceljskoj šumi, Sošicama i drugdje. U tom sklopu posebnu pozornost izazivaju knjige Želimira Žanka,

Nikole Šolića i suradnika (*Jazovka*, Zagreb, 1990.) te Srećka Božičevića (*Jame /kao/ grobnice*, Zagreb, 1991.).

Izrečene procjene, samo za stratište u Kočevskom Rogu u Sloveniji, navode da je u početku lipnja 1945. ubijeno približno 30 do 40 tisuća zarobljenih i izručenih slovenskih domobrana, hrvatskih domobrana i ustaša te crnogorskih i srpskih četnika. Ta su smaknuća obavljena pod zapovjedništvom partizanskog majora Sime Dubajića, dok su izravni počinitelji pripadali izabranoj četi 11. dalmatinske brigade 26. divizije Jugoslavenske armije. Iz tih su razloga javnost posebno uzбудili razgovori sa S. Dubajićem, objavljeni 26. svibnja 1990. u beogradskoj *Dugi* i 3. veljače 1995. u zagrebačkom *Globusu*, u kojima se on i otvoreno hvali smaknućima 30.000 zarobljenika Hrvata u Kočevskom Rogu.

O istome progovara ne samo u svojim knjigama i Zdenko Zavadlav, čelnik Odjeljenja za zaštitu naroda (Ozna) za Štajersku i Maribor 1945. godine, o čemu redovito izvješćuje i hrvatski tisak. On, među ostalim, 25. svibnja 2003. u razgovoru za zagrebački *Nedjeljni jutarnji* navodi da je naredba za smaknuća zarobljenika stigla "s vrha", jer "neprijatelja treba ubijati bez suđenja" dok "revolucija još traje".

Od 1991. brojne i raznolike priloge o bleiburškima i poslije-bleiburškim događajima, pretežito svjedočanstva i dokumente, objavljuju i *Politički zatvorenik*, glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika, te *Hrvatski domobran*, glasilo Udruge Hrvatski domobran.

*

Usljedila su i brojna domovinska izdanja raznolikih emigrantskih knjiga i zbornika, među njima i onih najvažnijih i najzapaženijih o bleiburškim događajima:

- *Bleiburška tragedija hrvatskoga naroda*, zbornik (na hrv. jeziku), ur. Franjo Nevistić i Vinko Nikolić, München-Barcelona, Knjižnica *Hrvatske revije*, 1976. i 1977., potom, 1993., ur. V. Nikolić, i u Zagrebu, s pretpostavkom da je "broj onih koji su se našli u ovom tragičnom exodusu" bio između 300 i 400 tisuća osoba, vojnika i civila;
- Ante Beljo, *Jugoslavija, genocid. Dokumentarna analiza/ Yugoslavia, Genocide. A Documented Analysis*, dvojezično izd. na hrv. i engl. jeziku, Sudbury, Kanada, 1985., potom *Yu-genocid, Bleiburg, Križni put, Udba*, izd. na hrvatskome, Zagreb-Toronto, 1990., i *Yu Genocide. Bleiburg, Death Marches, Udba*, izd. na engl. jeziku, Toronto-Zagreb, 1995: poglavlje *Bleiburška tragedija* napisano je na temelju jugoslavenskih službenih te hrvatskih emigrantskih radova i knjiga, a u njemu se tvrdi da su "kolone hrvatske vojske i civilnog pučanstva" brojile više od 300 tisuća osoba;
- *Bleiburg: uzroci i posljedice*, zbornik, prir. V. Nikolić, München-Barcelona, Knjižnica *Hrvatske revije*, 1988., potom, uz manje ispravke i dopune, Zagreb, 1998.: među raznovrsnim priložima – povijesnim tekstovima i analizama, uspomename i svjedočanstvima, dokumentacijom, literarnim radovima i slikovnim materijalima – posebnu pozornost zaslužuju oni Krunoslava Draganovića (Kalvarija hrvatskog naroda god. 1945.), Stjepana Hefera (Izručenje hrvatske vojske god. 1945. u svjetlu međunarodnog prava), Milana Blažekovića (*Ministar i pokolji. Prilog pitanju odgovornosti za prisilno vraćanje ratnih zarobljenika poslije Drugoga svjetskog rata*), Jure Prpića (Izvori u engleskom jeziku o tragičnoj 1945. i njenim posljedicama), Ernesta Bauera (Bleiburg u njemačkoj povijesnoj i političkoj literaturi) i V. Nikolića (*Requiem* svima palima za Hrvatsku);

- John Prcela i Stanko Guldescu, *Operations Slaughterhouse*, Philadelphia, 1970, te Pittsburgh, 1995, i – potom, prošireno hrv. izd. – *Hrvatski holokaust*, Zagreb, 2001.;
- *Povlačenje 1945. Krivci i žrtve*, zbirka/zbornik iz hrv. i srp. emigrantskog tiska, Zagreb, 2000., s napisima Vjekoslava Vrančića (S bielom zastavom preko Alpa), Marinka Gordana Polića (Od Mostara do Bleiburga), Branimira Vidmara (Od Zagreba do Salzburga) i Svetomira Đukića (Iz šume u emigraciju) te prilogom *Memorandum hrvatske vlade za feldmaršala Harolda Alexandra*, s predgovorom Jere Jareba i pogovorom Ive Smoljana.

*

Ono što nisu opisivali jugoslavenski povjesničari ili, u svojim memoarima, bivši partizani nalazi se, pak, u mnogobrojnim sjećanjima sudionika *Bleiburga* i *Križnog puta*. U tom sklopu pozornost napose zaslužuju knjige Dragutina Kambera (*Slom Nezavisne Države Hrvatske/NDH/kako sam ga ja proživio*), Zagreb, 1993.), Kazimira Katalinića (*Argumenti. NDH, BiH, Bleiburg i genocid*, Buenos Aires-Zagreb, 1993.), Martina Grabarevića (*Kalvarija hrvatskog vojnika*, Zagreb, 1993.), Vjekoslava Luje Lasića (*Pakao je počeo u Bleiburgu. Sjećanja hrvatskog vojnika i zatočenika*, Rijeka, 1993., i Dubrovnik-Sarajevo, 1996.), Josipa Viskovića (*Sjećanja na robiju*, Zagreb, 1994.), Miljenka Perića (*Svjedočanstvo. 1945.-1995. Bleiburg*, Zagreb, 1995.), Zvonimira Duspera (*U vrtlogu Bleiburga*, Rijeka, 1993. i 1996.), Jure Zovka (*Križni put i dvadeset godina robije*, Zagreb, 1997.), Božidara Vukoje (*Hrvat žive vatre – Križni put jednoga hrvatskog svećenika*, Zagreb, 1997.), Slavice Kumpf (*Pod znakom križnog puta*, Vukovar, 1999.), Zvonka Springera (*Moj križni put*, Vinkovci, 1999.), Mate Šimundića (*Hr-*

vatski smrtni put /Prilog novijoj hrvatskoj povijesti/, Split, 2001.), Dinka Šakića (S Poglavnikom u Alpama, Split, 2001.), Milana Marušića (Žrtve komunističkih zlodjela na sljemenskim stratištima: Bolnica Brestovac, Gračani, Zagreb, svibanj 1945., Zagreb, 2001.), Zvonimira Puškaša (Od Maribora do Ovčare. Sudbina ranjenika Oružanih snaga NDH u Mariboru svibnja 1945., Zagreb, 2002.), Milana Sremčevića, gl. ur. (Svjedoci jednoga vremena, Zagreb, 2002.) te Josipa Jurčevića, Brune Esih i Bože Vukušića (Čuvari bleiburške uspomene, Zagreb, 2003.).

*

Poimenične popise stradalih (žrtvoslove) i na Bleiburgu i *križnim putovima* 1945. donose za RH brojna i raznolika izdanja, primjerice autori Vladimir Krpan, Ivan Rizmaul i Davor Salopek (*Petrinjski žrtvoslov*, Petrinja, 1995.), Petar Bezina (*Franjevci Provincije Presvetog Otkupitelja žrtve rata 1942.-1948.*, Split, 1995.), Ante Čavka (*Grada za suvremenu povijest Drniške krajine*, Split, 1995.), Stjepan Herceg (*Samobor - mali Bleiburg*, Samobor, 1996.), Luka Pavičić (*Kronika stradanja Hrvata Južne Like*, Zagreb, 1996., i *isto, Dopuna i ispravci*, Zagreb, 1997.), Ivan Jurić (*Borbe i stradanja Hrvata kotara Metković 1918.-1945.*, Metković-Ploče, 1997.), Zvonko Farago, Ruža Lenac-Brleković, Zlatko Verhaz i dr. (*Garešnički žrtvoslov*, Garešnica, 1997.), Gordana Turić (*U temelju kamen. Spomenica žrtvama idealu hrvatske države. Imotska krajina /od 1941. do 1990./*, 1. knj., Zagreb, 2000.), Ivan Damiš (*Franjevci Hrvatske franjevačke provincije Sv. Ćirila i Metoda, žrtve Drugoga svjetskog rata, poraća i jugokomunizma*, Zagreb, 2000.), Anđelko Mijatović i Josip Bogović (*Spomenica župa Drežnik Grada, Vaganca i Korenice*, Zagreb, 2000.), Josip

Malković (*Župa Gornje Prekrižje u prošlosti i sadašnjosti*, Zabok, 2001.), Petar Bezina (*Župljani župa povjerenih Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja žrtve rata 1941.-1945., 1991.-1995.*, Split, 2003.) te Mira Pelikan i Miroslav Gazda (*Spomenar hrvatskim žrtvama Virovitičko-podravske županije stradalima 1941.-1945. i 1991.-1995. godine*, Osijek, 2003.), kao i skupina autora (*Donja Motičina u Drugome svjetskom ratu i posljedice*, Donja Motičina, 2003.).

*

Naslovljena problematika javlja se u Hrvatskoj (Jugoslaviji) neutralnije te objektivnije i u književnosti, dramati i filmu 80-tih godina 20. st.: ponajprije i najzapaženije 1986. dramom i kazališnom predstavom Fabijana Šovagovića *Sokol ga nije volio. Dramska kronika u dva dijela (osam slika) s pjevanjem i pucanjem*, 1. izd., Privlaka, a potom – s prvim prikazivanjem 1. siječnja 1988. godine – i istoimenim igranim filmom te serijom Branka Schmidta; slijede romani Marina Zurla (*Truba za Bleiburg*, 1. izd., Zagreb, 1995.), i Ivana Aralice (*Četverored*, 1. izd., Zagreb, 1996.), kao i igrani film i serija *Četverored* Jakova Sedlara, s prvim prikazivanjem 1. siječnja 1999. godine.

*

Ista problematika postaje i sastavnim te neizostavnim dijelom pregleda i prikaza suvremene hrvatske povijesti, koji su, od autora do autora, veoma raznoliki.

Zanimljivo je, pritom, da se primjerice publicist Ivan Košutić, u idealiziranoj povijesti hrvatskog domobranstva, u dvosveščanoj knjizi *Hrvatsko domobranstvo u Drugome svjetskom ratu*, Zagreb, 1992., ne bavi bleiburškim događajima i kasnijom sudbinom *hrvatske vojske*. Dakle, ne

samo u tom slučaju, suvremena hrvatska historiografija, napose vojna, ako uopće i postoji, nije do sada zadovoljavajuće objasnila niti dala dovoljno prostora obradi sudbine Hrvatskih oružanih snaga (HOS) NDH. O tome tek ukratko piše samo Nikica Barić (*Ustroj kopnene vojske domobranstva NDH, 1941.-1945.*, Zagreb, 2003.), procjenjujući i mogući broj poslijebleiburških žrtava: približno 50.000 Hrvata.

Hrvoje Matković, pak, u knjizi *Povijest NDH. Kratak pregled*, 1. izd., Zagreb, 1994., u jednome poglavlju (Povlačenje. Blajburška tragedija), očito napisanom prema *Bleiburškoj tragediji hrvatskoga naroda*, n.dj., navodi, prema D. Crljenu, kako su hrvatski pregovarači britanskom pregovaraču, brigadnom generalu P. T. D. Scottu, objašnjavali "da se" kod Bleiburga "ne radi o vojsci nego o narodu koji napušta zemlju" kako "bi se spasio od komunista" (205-206), te naglašava da su kod Bleiburga i na *Križnom putu*, prema približnim procjenama, stradali deseci tisuća ljudi. Na isti način piše o tome i u knjizi *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.). Hrvatski pogled*, Zagreb, 1998., navodeći iste približne procjene o broju stradalih, no uvećavajući ih, prema nekima, čak i do broja o 300.000 stradalih.

Dragutin Pavličević (*Povijest Hrvatske*, 1. izd., Zagreb, 1994.) navodi da je pobijeno najmanje 50.000 ljudi. A Ivo Perić (*Povijest Hrvata*, Zagreb, 1997.), u poglavlju tome posvećenom (Hrvatski narod u Drugome svjetskom ratu), govori o nekoliko desetaka tisuća Hrvata – civila i pripadnika HOS NDH – koji su ubijeni ili umrli u patnjama, i to ne "u ratu, nego u poraću" (246).

Ivo Goldstein (*Hrvatska povijest*, Zagreb, 2003.), u posebnom poglavlju o tome (Bleiburg i "obračun s narodnim neprijateljem"), navodi da je u izbjegličkoj koloni, dugoj

“između 45 i 65 km”, vojnika i civila, pretežito Hrvata, bilo “između 100 i 150 tisuća [...], vjerojatno [...] 134.000”: dio ih je “ubijen odmah, a dio duž *Križnog puta* [...], jer je stražarima bilo naređeno da likvidiraju zaostale i iznemogle” (305). Ubijeno je, prema rezultatima istraživanja V. Žerjavića, “između 45 i 55 tisuća bivših domobrana i ustaša” (306). Potom opisuje i kasnije događaje, naglašavajući da su revolucionarni, pobjednički i osvetnički zanos i moral dopuštali beskompromisna obračunavanja sa neprijateljem, u kojima je “stradao zasad neutvrđen broj ljudi” (306).

Naposljetku, i Dušan Bilandžić (*Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999.), također u posebnom poglavlju (Završetak oslobodilačkoga i građanskog rata 1945. – vojni i politički slom velikosrpskih snaga – slom NDH), piše o tome. Pri tome je zanimljivo da autor, uz naglašeni *saveznički pristup*, bleiburške događaje isključivo prikazuje uz pomoć gotovo cjelovitih navoda iz natuknice *Bleiburg* u *Hrvatskom leksikonu*, sv. I., A-K, Zagreb, 1996., koju je potpisao povratnik iz hrvatske političke emigracije V. Nikolić. Navodi, prema istraživanjima i procjenama Bogoljuba Kočovića i V. Žerjavića, čiji su rezultati, tvrdi, uglavnom prihvaćeni od stručne javnosti, i broj stradalih: približno 49 tisuća.

*

Približno je isti broj stradalih (50 tisuća), također prema istim procjenama, naveden i u *Kronologiji: Hrvatska, Europa, svijet*, ur. I. Goldstein, Zagreb, 1996. i 2003., u natuknici Marijana Maticke o bleiburškima i poslijebleiburškim događajima.

*

U *Hrvatskome općem leksikonu*, Zagreb, 1996., u natuknici se *Bleiburg* navodi da su partizanske jedinice već kod Bleiburga "dio zarobljenika pobile, a dio muškaraca poslale na - 'križni put'" (103). U natuknici *Križni put*, pak, pojašnjava se da je taj *put* "naziv za [...] stradanja [...] 250.000 (prema procjeni) hrv[atских] civila, os[obito] žena i djece, te ratnih zarobljenika, pripadnika poraženih hrv[atских] postrojbi koje su Saveznci (os[obito] Britanci) [...] izručili partizanima" (507).

U već spomenutoj natuknici *Bleiburg* u *Hrvatskom leksikonu*, sv. I., n.dj., naglašava se da je – pod nazivom *bleiburška tragedija* – riječ o "pokolju tisuća Hrvata, pripadnika ustaških i domobranskih postrojbi te civila [...] [:] ubijalo se okrutno i bezimeno, bez suđenja, ispitivanja i provjeravanja o možebitnoj krivici. [...]. U literaturi hrv[atске] polit[ičke] emigracije preteže mišljenje o 200.000 ubijenih Hrvata, u što bi trebalo ubrojiti i žrtve *Križnog puta*. Osim Hrvata, od izginulih se navodi: 12.000 Slovenaca, 6000 Crnogoraca, 3000 Srba i oko 60.000 Nijemaca. Domovinski istraživači, [pak], daju niže procjene" (110). U istom leksikonu, nadalje, u nepotpisanoj se natuknici *Križni put* navodi da "iskazi sudionika opravdavaju procjene od više desetaka tisuća žrtava" (649).

Naposljetku, u *Hrvatskoj enciklopediji*, 2, Be-Da, Zagreb, 2000., u natuknici se *Bleiburg* navodi da se, "prema izvješću jugosl[avenskih] jedinica, 15. i 16. svibnja [1945.] kraj Bleiburga predalo [...] 95.000 vojnika bez civila [...]: dio ih je [odmah] [...] pobijen", a preživjeli su upućeni na duge *marševe smrti*, poznate "u literaturi kao - križni put" (174-175).

*

Odnedavno je problematika *Bleiburga* i *Križnog puta* ušla i u *Nastavni plan i program povijesti* za osnovnu školu, gimnaziju i strukovne škole.

*

O tome su organizirani i međunarodni te drugi znanstveni i prigodni skupovi:

- Prvi je međunarodni skup održan u Bleiburgu 15. i 16. svibnja 1993. godine. Objavljen je i zbornik radova sa skupa (*U Bleiburgu iskra*, ur. Jozo Marević, Zagreb, 1993.), autora Ivana Gabelice (Srpski genocid nad Hrvatima), Ivana Košutića (Odlazak neporaženih), Nedjeljka Kujundžića (Bleiburg – najveće povijesno stratište hrvatskog naroda), Zvonimira Kulundžića (Bleiburg kao tema za grandioznu književnu kompoziciju) i V. Žerjavića (Žrtve oko Bleiburga i na *Križnom putu*), sa nekoliko prigodničarskih razmišljanja i autobiografskih priloga.

- Drugi je, koncipiran kao nastavak prvoga skupa, održan u Zagrebu 14. i 15. svibnja 1994. godine, a rezultirao je, također, zbornikom radova (*Od Bleiburga do naših dana*, ur. J. Marević, Zagreb, 1994.), u kojemu posebnu pozornost, uz sjećanja i svjedočanstva, privlače radovi N. Tolstoya (Yalta and The Bleiburg Tragedy) i V. Žerjavića (Žrtve oko Bleiburga i na *Križnom putu*).

- Treći je skup, kao nastavak obrade problematike s 1. i 2. međunarodnog znanstvenog skupa, održan 14. i 15. svibnja 1995. u Bleiburgu, u povodu 50. obljetnice događaja. U zborniku skupa (*50 godina Bleiburga*, ur. J. Marević, Zagreb, 1995.), uz dokumente, prigodničarske napise i sjećanja Josipa Aleksića, Ernesta Bauera, Johna I. Prcele i dr.,

pozornost napose zaslužuju prilozi Srećka Božićevića (Tragedije u tamnim dubinama naših jama), I. Gabelice (Pravna kvalifikacija zločina u Bleiburu i na *Križnim putovima*), Ante Laušića (Bleiburgu – tragična postaja hrvatskog naroda), Kazimira Katalinića (Broj bleiburških žrtava) i V. Žerjavića (Demografski i ratni gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i poraću).

- U početku iste, 1995. godine, na skupu *bleiburgovaca* u Hrvatskome učiteljskom domu u Zagrebu, osnovan je i Odbor za obilježavanje 50. godišnjice bleiburške tragedije, no neorganizirani i tašti sudionici skupa nisu se mogli dogovoriti tko će biti glavni organizator obilježavanja: Odbor..., Udruga Hrvatski domobran, Hrvatski oslobodilački pokret, netko četvrti ili svi zajedno. Istodobno je, nakon dugotrajne rasprave, i tadašnji Hrvatski državni sabor osnovao Odbor za obilježavanje 50. obljetnice bleiburških žrtava i žrtava *Križnog puta*, čime je obilježavanje obljetnice te tragedije zadobilo i službenu državnu razinu te osiguralo potporu države. Taj je Odbor... 12. i 13. svibnja 1995. u Zagrebu priredio i međunarodni znanstveni skup *Bleiburg 1945.-1995.*: dio je izlaganja sa skupa najprije objavljen, uz neke druge radove u vezi sa stradanjima Hrvata u Drugome svjetskom ratu i poraću, u *Hrvatskome iseljeničkom zborniku 1995./1996.*, Zagreb, 1996., a potom je, u izdanju Hrvatske matice iseljenika Zagreb, objavljen – dvojezično, na hrvatskome i engleskom jeziku – i zbornik radova s tog skupa (*Međunarodni znanstveni skup/An International symposium "Bleiburg 1945.-1995."*, ur. A. Mijatović, Zagreb, 1997.), u kojemu pozornost, uz sjećanja i svjedočanstva te dokumente i slikovni materijal, napose zaslužuju prilozi A. Mijatovića (Kolone i marševi smrti u hrvatskomu *Križnom putu* g. 1945.), N. Tolstoya

(Blajburški pokolj), Johna Korsellisa (Uspješan otpor prema prisilnoj repatrijaciji), Philipa Brattona (Hrvati su bili naši zarobljenici), V. Žerjavića (Demografski i ratni gubitci Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i poraću), Ante Bakovića (Hrvatski svećenici – žrtve Bleiburga), Vinka Grubišića (Bleiburg u egzilskoj i domovinskoj hrvatskoj književnosti do 1990.) i M. Šimundića (O stradanju Hrvata u Mariboru godine 1945.).

- U povodu spomenute obljetnice *Bleiburga i Križnog puta* objavljena je i *Spomenica povodom 50-te obljetnice Bleiburga i Križnog puta 1945.-1995.*, gl. ur. Mirko Valentić, Zagreb, 1995., sa priložima I. Perića (Hrvatska u vrijeme Drugoga svjetskog rata), A. Mijatovića (Hrvatski *Križni put* 1945. u kolektivnoj memoriji hrvatskog naroda), V. Nikolića (Poslije pola stoljeća – Bleiburg je povijest), Jurja Kolarića (Počasni bleiburški vod), V. Geigera (*Bleiburg i Križni put* u historiografiji, publicistici i memoarskoj literaturi) te izborom iz do tada uglavnom nepoznate i neobjavljene arhivske građe, koju su prikupili i obradili Mate Rupić i Zdravko Dizdar: I. Izjave zarobljenih i izručenih dužnosnika NDH i drugih pojedinaca o povlačenju hrvatske vojske i civila prema Austriji – građa Ozne za Hrvatsku, II. Izvješća partizanskih jedinica o završnim borbama s Hrvatskima oružanim snagama i III. *Križni put*, logori, gubilišta.

- Naposljetku, na svečanom skupu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU), a u povodu obilježavanja 50. obljetnice pobjede Antifašističke koalicije, održanome u svibnju 1995. u Zagrebu, pozornost je, među ostalim, posvećena i bleiburškim događajima: o tome je govorio Dubravko Jelčić (Bleiburg i njegovo značenje), a njegovo je izlaganje, kao i ostala izlaganja sa skupa, objavljeno u *Vjesniku HAZU*, god. 4., br. 4/5, Zagreb, 1995.

*

Zapaženu, veliku izložbu fotografija *Bleiburg i Križni put* (s katalogom), u zagrebačkoj Galeriji *Karas*, a u organizaciji tadašnjih Hrvatskoga državnog sabora, Ministarstva kulture RH i Hrvatskog društva likovnih umjetnika, priredili su u svibnju 1998. Zlatko Stubić i V. Geiger.

*

Svu raznolikost u promišljanju i razumijevanju bleiburških i poslijebleiburških događaja donekle prikazuju te oslikavaju i poneki stavovi, tvrdnje i mišljenja o tome izrečeni posljednjih nekoliko godina u hrvatskoj javnosti:

- partizanski je prvoborac Zvonko Ivanković-Vonta na tribini Stranke demokratskih promjena u Zagrebu 9. svibnja 1998. izjavio da je *Bleiburg izmišljeni mit*, negirajući, u kasnijem razgovoru za zagrebački *Večernji list*, 11. svibnja 1998. godine, i poslijeratne *križne putove* te masovne likvidacije zarobljenih i izručenih vojnika i civila;
- predsjednik Saveza antifašističkih boraca Hrvatske Ivan Fumić, komentirajući za zagrebački tjednik *Globus*, 5. listopada 2001. godine, prijedlog Vlade RH o istraživanju i zakonskom sankcioniranju partizanskih zločina tijekom Drugoga svjetskog rata (potonje smatra neprihvatljivim), navodi da mu je poznat *slučaj Bleiburga*, ali da za druge partizanske zločine ne zna;
- na Radiju *Slobodna Evropa*, u emisiji *Most*, dr.sc. Igor Graovac, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, poslijebleiburške događaje, izuzev pojedinačnih slučajeva, ne smatra zločinom te izokreće problem navodeći da su na Bleiburgu stradali i partizani (usp. *Zarez*, Zagreb, 6. lipnja 2002.);

- u razgovoru za isti broj *Zareza* prof.dr.sc. I. Goldstein, Zagreb, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, poslijebleiburške događaje ne izjednačava s ratnim zločinima te ih naziva *zločinom osvete*;
- predsjednik tadašnjega Hrvatskoga državnog sabora Nedeljko Mihanović, na obilježavanju 50. obljetnice bleiburških žrtava u Bleiburgu 14. svibnja 1995. godine, naglašava kako je *krvavih dana* 1945. osuđeno bez suda nekoliko stotina tisuća zarobljenih hrvatskih vojnika, staraca, majki i djece (usp. *Vjesnik*, Zagreb, 15. svibnja 1995.);
- na međunarodnome znanstvenom skupu *Bleiburg 1945.-1995.* u svibnju 1995. u Zagrebu, dr.sc. A. Mijatović je, u već navedenom izlaganju (Kolone i marševi smrti u hrvatskomu *Križnom putu* g. 1945.), naveo da je nakon Bleiburga na *Križnom putu* ubijeno više Hrvata negoli u cijelome Drugome svjetskom ratu;
- a na Radiju *Slobodna Evropa*, u već spomenutoj emisiji *Most*, dr.sc. J. Jurčević, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, poslijeratne događaje povezane sa Bleiburgom naziva *zločinom i početkom komunističke represije* (usp. *Zarez*, Zagreb, 6. lipnja 2002.).

*

Naposljetku, kada je 12. svibnja 2002. Zdravko Tomac, potpredsjednik Sabora RH, dočekan sa ispadima pojedinaca na Bleiburgu, uslijedile su u javnosti različite reakcije, pretežito osude takva nedoličnog čina, a kada je, pak, Ivica Račan, premijer RH, s izaslanstvom Vlade RH 14. svibnja 2002. položio vijence u počast žrtvama na Bleiburškom polju te uputio iskrenu ispriku i sućut svima onima kojima su životi na bilo koji način obilježeni tragedijom Bleiburga, izazvalo je to u javnosti različite, pretežito pozitivne odjeke.

*

Sve u svemu, u objavljenoj literaturi o *Bleiburgu i Križnom putu* veoma se različite procjene i navodi o broju stradalih kreću u rasponu od približno 50 tisuća do pola milijuna pobijenih zarobljenih ustaša, domobrana i civilnog stanovništva NDH.

V. Žerjavić, autor više studija i knjiga o žrtvama i gubicima u Drugome svjetskom ratu na našim prostorima, služeći se analizom i suprotstavljanjem dobivenih podataka iz raznih izvora, došao je do zaključka da ukupni gubici Hrvata, koji se podrazumijevaju pod pojmom *Bleiburg i Križni put*, mogu iznositi približno 55 tisuća. Pritom ne tvrdi da je taj broj i apsolutno točan, a svoje proračune obrazlaže u knjigama *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu*, Zagreb, 1989., te *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu*, Zagreb, 1992., a napose u radu Demografija o Bleiburgu, prilogu već spomenutoga 2. izd. zbornika *Otvoreni dossier: Bleiburg*, Zagreb, 1990., te u, također već spomenutima, istonaslovljenima studijama (Žrtve oko Bleiburga i na *Križnom putu*) objavljenima u već navedenim zbornicima radova s 1. i 2. međunarodnoga znanstvenog skupa o *Bleiburgu i Križnom putu* (Zagreb, 1993. i 1994.).

Mihael Sobolevski, pak, u radu (Između *Jasenovca i Bleiburga*) objavljenom u *Erasmusu*, br. 4, Zagreb, 1993., s pravom napominje da je problematika *Bleiburga i Križnog puta* zasigurno jedna od najzamršenijih tema hrvatske historiografije te ujedno i puna takva emocionalnog naboja koji otežava njenu prosudbu.

Stoga, iako o svibanjskim događajima 1945. i onima koji su slijedili postoji brojna povijesna, publicistička i memoarska

literatura, dosadašnja istraživanja nisu rezultirala egzaktnim, pa ni približno točnim brojem ubijenih u tim likvidacijama. Naime, povijesna su i publicistička djela o tom problemu uglavnom utemeljena na sjećanjima sudionika *Bleiburga* i *Križnog puta*, a ona su, iznesena u različitim prigodama, nabijena emocijama i traumama te posve nepouzdana i neargumentirana kada je riječ o ukupnim brojevima stradalih.

Tim više je, kako s ljudskog, tako i s političkoga gledišta, određivanje broja tih, pa i ukupnih žrtava Drugoga svjetskog rata i poraća veoma važno pitanje, kojemu se ne može pristupiti na osnovi improvizacija nego na temelju određenih stvarnih pokazatelja o tome.

Zaključno, historiografiju očekuje još niz otvorenih pitanja i protupitanja, među ostalima i ona koja se odnose na bleiburške i poslijebleiburške događaje, a koje u cijelosti treba analizirati. U rasvjetljavanju mnogih pojedinosti povezanih sa tim događajima u proteklom je vremenu ipak učinjeno dosta: primjerice, produkcija je literature o *Bleiburgu* i *Križnom putu* danas tolika da je njezin opseg teško i sagledati (usp. V. Geiger, Osvrt na važniju literaturu o Bleiburgu 1945., u: *ČSP*, god. 35., br. 1, Zagreb, 2003., 189-216, ili – kraći prikaz – Osvrt na važniju literaturu o Blajburgu 1945, *Istorija 20. veka*, god. XXI, br. 1, Beograd, 2003, 133-148). Ipak, o tome još nema cjelovitoga objektivnog prikaza te se može zaključiti kako je do danas izostalo sustavno znanstveno istraživanje tog, zasigurno jednoga od najvažnijih pitanja iz novije hrvatske, bošnjačke, slovenske, srpske i crnogorske povijesti.

Sažetak

Pod pojmom *Bleiburg* podrazumijevaju se događaji potkraj Drugoga svjetskog rata na jugoslavensko (slovensko)-austrijskoj granici, točnije u svibnju 1945. godine, napose oni povezani sa završnim borbama, opkoljavanjem i zarobljavanjem njemačkih, hrvatskih i – manjim dijelom – drugih postrojbi na liniji Celje-Slovenj Gradec-Dravograd-Bleiburg (Pliberk) od strane Jugoslavenske armije (JA), a potom i sa izručivanjem zarobljenika iz Austrije JA od strane britanske vojske. Tada je neutvrđeni broj hrvatskih domobrana i ustaša, slovenskih domobrana, crnogorskih i srpskih četnika, kao i civila, masakriran i okrutno pogubljen pokraj Dravograda, Maribora i drugdje u Sloveniji, dok su preživjeli, u tzv. *marševima smrti*, odnosno *križnim putovima*, upućeni u logore u Jugoslaviji.

U radu se prikazuju i ocjenjuju brojni – važniji i zanimljiviji – historijski, publicistički i memoarski prilozi, članci, zbornici i knjige o bleiburškim događajima u svibnju 1945. objavljeni u Republici Hrvatskoj u posljednjih desetak godina, a prikazana je i raznolikost u promišljanju te razumijevanju bleiburških i poslijebleiburških događaja u suvremenoj hrvatskoj historiografiji, kao i različiti, često i oprečni najzanimljiviji stavovi i odjeci o tom pitanju u hrvatskoj javnosti u posljednjih nekoliko godina.

U rasvjetljavanju mnogih pojedinosti povezanih sa tim događajima u proteklom je vremenu učinjeno dosta te je, primjerice, produkcija literature o *Bleiburgu i Križnom putu* danas tolika da je njezin opseg teško i sagledati. Ipak, o tome još nema cjelovitoga objektivnog prikaza te se može zaključiti kako je do danas izostalo sustavno znanstveno istraživanje tog, zasigurno jednoga od najvažnijih pitanja iz novije hrvatske, bošnjačke, slovenske, srpske i crnogorske povijesti.

Zusammenfassung

Unter dem Begriff *Bleiburg* werden Ereignisse untersucht, die gegen das Ende des Zweiten Weltkriegs, oder genauer im Mai 1945, an der jugoslawisch (slowenisch)-österreichischen Grenze passiert sind, vor allem die Ereignisse, die mit den finalen Kämpfen, Besatzung und Gefangennahme der deutschen, kroatischen und – in geringerem Maße – anderen Truppen auf der Linie Celje-Slovenj Gradec-Dravo-

grad–Bleiburg (Pliberk) seitens der Jugoslawischen Armee (*Jugoslavenska armija/JA*), und danach mit der Auslieferung der Gefangenen aus Österreich an die JA seitens der britischen Armee zusammenhängen. Zu der Zeit wurde eine noch nicht festgestellte Anzahl der Kroatischen Landwehrmänner und Ustaschas, der slowenischen Landwehrmänner, montenegrinischen und serbischen Tschetniks sowie Zivile in der Nähe von Dravograd, Maribor und anderen Städten in Slowenien massakriert und grausam hingerichtet, während diejenigen, die überlebt haben in den so genannten *Todmarschen* oder *Kreuzwegen* in die jugoslawischen Lager geschickt wurden.

Dieser Beitrag präsentiert und bewertet zahlreiche – wichtige und interessante – historiographische, und publizistische Beiträge und Memoiren, Artikel, Sammelbände und Bücher über die Bleiburg-Ereignisse vom Mai 1945, die in den letzten 10 Jahren in Kroatien veröffentlicht wurden. Darüber hinaus werden die Unterschiede in der Analyse und Verständnis der Bleiburg und Post-Bleiburg Ereignisse in der modernen kroatischen Historiographie dargestellt wie auch unterschiedliche, oft entgegen gesetzte Einstellungen und Reaktionen der kroatischen Öffentlichkeit zu dieser Frage in den letzten Jahren.

In letzter Zeit wurde Vieles bereits getan, um die zahlreichen Einzelheiten in Zusammenhang mit diesen Ereignissen zu beleuchten, und die Literatur, die über *Bleiburg* und den *Kreuzweg* entsteht ist so umfassend, dass sie kaum mehr übersehbar ist. Dennoch gibt es immer noch keine ganzheitliche und objektive Darstellung dessen, so dass festgestellt werden kann, dass es bis heute keine systematische wissenschaftliche Forschung über diese für die neuere kroatische, bosnische, slowenische, serbische und montenegrinische Geschichte äußerst wichtige Frage gibt.

Summary

The term *Bleiburg* refers to events that took place towards the end of World War II at the Yugoslav-Austrian border, or more precisely in May 1945. They are primarily in connection with final combats, surrounding and captivating German, Croatian, and – on a smaller scale – other military units, positioned along the Celje-Slovenj Gradec–Dravograd–Bleiburg (Pliberk) line by the Yugoslav Army/YA (*Jugoslavenska armija/JA*), and later with the extradition of prisoners from Austria to YA

(JA) by the British Army. At that time an unknown number of Croatian Home-Guards, Slovenian Home-Guards, Montenegrin and Serbian Chetniks, as well as civilians was massacred and brutally put to death near Dravograd, Maribor and elsewhere in Slovenia while those who survived were sent to camps in Yugoslavia in the so-called *death marches* or *the Way of the Cross marches*.

The paper shows and analyses numerous important and interesting historiographic, publicist and memoir pieces, articles, collections, and books on Bleiburg events in May 1945, which were published in the Republic of Croatia in the last ten years. Moreover, it shows the diverse opinions and understanding of Bleiburg and post-Bleiburg events in contemporary Croatian historiography, as well as different and often opposite intriguing positions and reverberations caused by this issue in Croatian public opinion in the last several years.

Much has been done in the past period to throw light on many details connected with these events, for example the production of literature on *Bleiburg* and *The Way of the Cross Marches* today is so vast that it is hard to measure its scope. However, there is still no complete objective account of this event and it can be concluded that a work dealing with certainly one of the most important questions in contemporary Croatian, Bosnian, Slovenian, Serbian, and Montenegrin history is still missing from the systematic scientific research.